

NEDEN YIKMAK İSTİYORLAR? (2)

EFE KORKUT KURT*

Gösteri, felsefeyi gerçekleştirmez,
gerçekliği felsefeleştirir.
Spekülatif evrende değerini yitirmiş olan şey,
herkesin somut yaşamıdır.

Guy Debord

Freud (2004) şöyle der: *“İnsanın ruhsal yaşamından anlayan herkes, insan için daha önce yaşamış bir hazdan vazgeçmekten daha zor bir şey olmadığını bilir. Doğrusunu söylemek gerekirse, karşılığında bir şey almadan hiçbir şeyden vazgeçmeyiz”* Bu bağlamda Freud günümüz toplumlarının içinde buldukları iktidar alanın nasıl usluca dahil olduklarını ve nasıl bu derece isteklice sistemin sürdürülmesine katıldıklarını açıklamak konusunda çok açıklayıcı olabilecek bir kavram geliştirmiştir: Benlik ideali.(1) Böylece insan evladi kaynağını libidonun cinsellik kaynaklı hayat enerjisinden alan bir arzu ile varolur. Lacan’a göre bu arzu kişinin asla nesnesine ulaşamayacağı bir aralığa sahiptir.(2) Doyurulması imkansız bu arzu, kişinin benlik idealini gerçekleştirme yönündeki sonsuz yaratıcı/yıkıcı çabalarına sebep olur.

Tesadüf olmasa gerek, Marx da kapitalist toplumun görülmesi zor toplumsal bağıntılarını ifşa ederken psikanalitik bir terimi kullanır: Meta fetişizmi.(3) Marx’a göre *“şeylerin, quâ metaların varlığı, ve bunlara meta damgasını vuran emek ürünleri arasındaki değer ilişkisi ile bunların fiziksel özellikleri ve bu özelliklerden doğan maddi ilişkiler arasında mutlak olarak bağ yoktur. Burada, insanlar arasındaki belirli toplumsal ilişki, onların gözünde, şeyler arasında düşsel bir ilişki biçimine bürünür.”* Böylece bu düşsel ilişki benlik ile ideal arasındaki mesafeyi kapatmak adına son derece kullanışlı bir araca dönüşmektedir. Asla kapanamayacak olan bu mesafenin tatmin edilemez doğası kapitalist sistem tarafından durmadan kısıktırılırken, günümüz tüketim toplumlarının yüzeysel haz nesnelere ile sisteme dahil edilmesi kolaylaşmıştır. Liberal mutluluk ideolojisine de uygun, ürüne yapışan bu fetişist nitelik ile insanlar, bir yanlısına ortamında yaşamakta, kendilerine ve kendi gerçekliklerine yabancılaşmaktadır.

Günümüz tüketim toplumlarında metanın bu değişim değerini tümüyle hakim kılan fetiş özellikleri yeni iletişim teknolojileri, reklam endüstrilerinin yükselişi vs. araçlar ile tümüyle kapsayıcı bir hal alarak günlük hayatın tamamını ele geçirecek düzeylere ulaşmıştır. Sistemin denetleyici mekanizması bir taraftan görsellik üzerinden toplumun büyük kesimini gösterinin (4) egemenliğine dahil ederken, diğer taraftan bu mekanizmanın hakim sınıfların iktidar alanlarının yarattığı dönüşüm fizik-mekana da yansımaktadır.

Bu anlamda günümüz toplumlarının denetimi açısından metanın ve kültürün simgesel özellikleri iki ayrı şekilde

işlev kazanır. Birincisi bu simgesel dil sistemin hakim sınıfının hegemonya (5) aracı olarak kurulurken, diğer taraftan yine bu dil ötekilik atfedilmiş güçsüz sınıfları dışlama ve uzaklaştırma aracına çevrilebilir. Bu, günümüz siteminin başta belirtilen bilinçaltı göndermelerini sağlayan kapsayıcı araçlar tarafından işlenilmektedir. Bu iletişim kodları üzerinden içselleştirilen veya içselleştirilemeyen işaretlemler farklı kesimlere farklı etkilerde bulunulabilir.

Parçalı kent – Mimari ve sanatın yeniden ele alınışı

Mimarlık ve sanat kamusal özellikleri ile yukarıda anlatılan tüketim toplumlarının denetleyici mekanizmaları için taşıdıkları güçlü simgesel dilleri açısından ele geçirilmesi gereken araçlar olarak ele alınmışlardır ve Zeytinoğlu’na (2003) göre modern mimarinin silmeye çalıştığı bu dil, postmodern mimari ile yeniden güçlenmiştir. Bu bağlamda kamusal sanat ve kent mimarisi modernizm içinde sürekli gelişmeyi ve ilerlemeyi hedefleyen disiplin mekanizmaları tarafından kullanılmaktayken, günümüzde göstergelerin daha derin bilinçaltı göndermelerini cephelerinde veya sanatsal anlatımlarıyla konu etmektedirler.

Fizik-mekandaki mikro ölçekteki bu ifade, makro düzeyde de kendini ortaya koyar. Bu açıdan kentleşme politikaları üzerindeki biçimlendirme şeklinde de açıkça görülebilecek değişimler meydana gelmektedir. Modernizmin bütüncül şehir planlaması anlayışının yerini daha küçük ölçekli kentsel tasarım süreçleri almaktadır. Harvey’e göre (2003) *“günümüzün teması ‘kolaj kent’tir.”* Bu yaklaşım kentlerin farklı alanlarının sosyal mekan organizasyonu açısından da parçalanarak, hakim sınıfları merkezde (veya izole, nitelikli alanlarda), güçsüz sınıfları ise çevre alanlara iterek ayrıştırma politikasının bir uzantısıdır. Bu bağlamda merkezi alanlar farklı kentsel dönüşüm süreçleri ile temiz ve steril hale getirilirken, mekansal düzen küresel ekonominin kentlerden beklentilerini karşılayacak şekilde oluşturulmaktadır. Bu anlamı ile kentin belli alanları özellikle büyük metropollerde küresel sermayenin ihtiyaç duyduğu ofis ve işyeri ihtiyacını karşılayacak yüksek katlı yapılar için ayrılırken, nitelikli merkezi alanları turistik ve tüketim işlevlerini artacak şekilde yeniden üretilmektedir. Kentsel doku git gide teatral bir nitelik kazanırken, mimarinin göstergeleri de bir yandan bu söyleme uygun hale gelir. Bu söylem yüzeysel göndermeleri ile sınıfsal ayrımı açığa çıkartacak bir vurgu ile oluşur.

Piyasa tarafından yönlendirilen mimarın bu dili kazanmasının önu kısmen açıkken, sanat ele geçirilmesi daha zor bir alandır. Bu noktada sanatın yüksek kültüre bağlı söylemi sistem tarafından daha farklı bir yönde araçsallaştırılarak, yine eğitim altyapısından yoksun, yüksek kültür ile ilişki kurmakta zorlanan kesimleri dışlama işlevi kazanabilmektedir. Kentin parçalı bir sosyal ve fiziksel mekana dönüşümünde, merkezi alanlardaki kamusal sanat uygulamaları ve etkinlikleri ayrıştırıcı nesnelere haline gelir.

Modern mimari yukarıda Zeytinoğlu'nun (2003) ifade ettiği biçimde bu tip göstergeleri kullanmak konusunda çoğu zaman çekingen davranmış ve soyut, yalın bir dil ile işlevsel yönünü öne çıkartmıştır. Bu anlamda mimari dokunun yeniden üretiminde modern mimarın nitelikli/niteliksiz örnekleri sorgusuz sualsiz yıkılma tehdidi altına girer yada cephelelerine ve iç mekanlarına postmodern dönemin simgesel dili uygulanmaktadır. Bu dilin niteliği ise bir yandan yukarıda belirtilen evrensel düzeydeki tüketim toplumlarına ait sorunsalları taşıırken diğer taraftan da, yerelde muhafazakar, yarı lümpen burjuva sınıfının temsilcisi niteliğindeki sağ iktidarların kültürel/siyasi etkilerine maruz kalmaktadır. Bu yönüyle AKM'nin yıkılarak yeniden yapılması projesi/eğilimi bir taraftan kendini çevrenin temsilcisi sayan bir siyasi iktidarın merkezi iktidar alanlarının simgesel kültür yapılarına müdahalesini, bu dışlayıcı iktidar söyleminin kırılması olarak algılamak yanlıcıdır. Bundan ziyade, bu dönüşüm evrensel tüketim ideolojisine yaslanan yüzeysel göstergelerin merkeze taşınmasından ibarettir. Sürecin sonuçları her yönüyle yabancılaştırıcı niteliktedir.

Dipnotlar:

1) *Benlik ideali ya da ben ideali, bir zamanlar küçük çocuğun narsisizminin, idealleştirdiği bir benliktir. Anne karnında ve doğum sonrası o cennetvari evrede bebek kendisini ideal nesne olarak görür. İdeal olan kendisidir. Bir ötekinin varlığını, kendi çaresizliğini ve güçsüzlüğünü henüz idrak edemeyen bebek bir sonraki aşamada bu ideal olma durumunu ebeveynlerinin, ya da kendi gelişiminde önemli rol sahiplenene kişilere yansıtır. Tabii bu yansıtma bebeğin bu ilk narsisik denilen evreden kopmasından, yani kendi çaresizliğini, yeterince gelişmemişliğini farketmesinin akabinde oluşur. Onunla ilgilenen ona bakan kişiler en iyi, en uygun, en güzel en akıllı kişiler olur, yani hep "en" olurlar.*

Burada altının çizilmesi gereken iki önemli nokta var. Birincisi bu ideal nesne ile kurulan ilişki bir özdeşleşme değil ideali-zasyondur ki bu aşık olan kişide barizdir. Aşık kişi sevgi nesnesinin özelliklerini abartır, hayal ile gerçekliği birbirine karıştırır. Hipnoz altındaki kişi de hipnotizörün komutlarını harfiyen yerine getirerek mutlak bir itaati gerçekleştirir tıpkı sevgilinin isteklerinin bir komut şeklinde algılanması gibi. Tabii tıpkı çocuğun ebeveyninin isteklerini kayıtsız şartsız bir komut

olarak algılanması da aynı türden bir ilişkidir. (İçgörü Psikoterapi Merkezi, 2005)

Para kazanmak (ya da paraya aldirmamak), görkemli bir eve sahip olmak (yada bohem bir hayatı sürdürmek), hoş ya da özgün bir biçimde giyinmek, güzel çocuklara sahip olmak, bir dinin kurallarına göre yaşamak, kendini içkiye vermek, bir ideolojiye bağlanmak, sevmek ve sevilme, zekice bir kitap yazmak, bir sanat yapıtı yaratmak, vb., tüm bunların ben ile ideal arasındaki mesafeyi azaltmayı amaçlayan çeşitli girişimler oldukları doğrusu da, insanın, bizzat bu doyum arayışının ötesinde, daha derin, daha mutlak, daha sürekli bir şey tarafından yönlendirildiği de daha az doğru değildir; söz konusu olan, kaybolmuş mükemmelliğe yeniden kavuşmak için duyduğu temel arzuya vereceği değişik içerikleri, çeşitli ve anlık görünüşleri aşan bir şeydir. Bu girişimler, ölümden başka hiçbir yere çıkmayan bir yolun üzerindeki bir konaklama noktalarından ibarettirler, ama insanı yaşamaya sevk eder. (J. Chasseguet-Smirgel, 2004)

2) *Lacan'a göre kişinin henüz dile geçmeden; toplumsallık, din, kadın, erkek kavramlarının dünyasına girmeden önce, anneyle birlikte olduğu bütünlük halinin bitimiyle kaybettiği şeydir. 'Objet petit a' dilde henüz olmadığı zaman sahip olduğu bir şeydir. Daha sonra, onu kaybedip dilin/temsilin dünyasına geçtiğin vakit onu sonsuza kadar kaybedersin ve tüm hayatın onun yerine büyük a'lar koymakla geçer. Hiçbiri onun yerini tutmaz. Sonsuza kadar ertelenmiş bir şeydir 'objet petit a'. İşte bu yüzden hep arzulanandır, hep boşluğu doldurulmaya çalışılıp hep başarısızlığa uğratanıdır. İmkansızdır.*

3) *Meta fetişizmi, Marxist teorinin en özgün kavramlaşmalarından birisidir. Bu kavram Kapital'de açık bir şekilde kullanılır ve belirgin olarak tanımlanır. "Metalenin fetişizmi ve Bunun Sırrı" başlıklı bölümde, hem metanın fetişist karakterinin doğası, hem de bunun neden açıkça görünür olmadığı anlatılır. Bu bölüm, Kaptal'in içinde çok uzun olmayan ama çarpıcı ve etkileyici olan bir bölüm olarak yer alır. "İlk bakışta bir meta", der Marks bu bölümün başında, "çok önemsiz ve kolayca anlaşılır bir şey gibi gelir. Oysa metanın tahlili, aslında onun metafizik incelikler ve teolojik süslerle dolu pek garip bir şey olduğunu göstermiştir". Devamında konu, metanın niteliğindeki kullanım değeri ve değişim değeri şeklinde ortaya konulan ayırım temelinde irdelenir ve açıklanır. Çünkü ürünün kullanım değeri açısından bir sorun yoktur, sorun fetişistik nitelik değişim değeriyle birlikte belirmektedir.*

Bu kavramın Marxist teori içinde de özgül bir yeri vardır. Bir çok farklı Marxizm anlayışı Meta fetişizminden farklı değerlendirmeler ortaya koyar. Meta fetişizmi, en genel anlamda, kapitalist pazar sistemi içinde, toplumsal ilişkilerin maddi yapısal öğelerini gösterir. Belli bir şekilde ekonomik, sosyal ve düşünsel/kültürel içerimleri olan bir kavramdır bu. Öyleki, metaların fetişist nitelikleri sonucunda, insanlar bir yanılısama ortamında yaşamakta, kendilerine ve kendi gerçekliklerine yabancılaşmaktadırlar.

4) Guy Debord gösteriyi, "metanın toplumsal yaşamı tümüyle işgal etmeyi başardığı an" olarak tanımlar. Birbirine rakip iki tip gösteriden bahseder: yoğunlaşmış (liberal demokrasilerde) ve yaygın gösteri (totaliter yönetimlerde). Yoğunlaşmış gösteri toplumun ufak bir bölümünü, yaygın gösteri ise büyük bir bölümünü etkisine alır. 1988'de yazdığı gösteri toplumu üstüne yorumlar adlı makalesinde üçüncü bir gösterinin doğduğunu söyler; bu bütünleşmiş gösteridir. Bütünleşmiş gösteri daha yoğunlaşmış ve daha yaygınlaşmış gösteridir. Artık ortada bir lider ya da ideoloji yoktur (çünkü buna ihtiyaç yoktur). Bütünleşmiş gösteri bütün toplumu etkisi altına alır. Debord bu görüşlerini aforizmalar toplamı biçiminde ele aldığı orijinali "Societe de Spectacle" olan "Gösteri Toplumu" isimli eserinde ortaya koymaktadır.

5) Antonio Gramsci, "Hapishane Defterleri" adlı kitabında 'hegemonya' kavramının açılımlarını gösterir. Bir anlamda buradaki hegemonya kavramının, iktidar ve tahakküm ilişkilerinin kendini nasıl yeniden ürettiğini açıklamaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle, hem Gramsci'yi hem de onun hegemonya kavramı, siyasal ve kuramsal alanda 20.yüzyıl boyunca üzerinde en çok tartışılan ve değerlendirilen konular olduğunu bilinmektedir.

Hegemonya, bir grubun başka gruplar üzerinde baskın olma durumunu ifade etmektedir ve buna göre bu durumu elde etmek için yürütülen savaşıma "hegemonik mücadele" denilir. Hegemonya doğrudan ve açık zor ya da güç kullanımı ile elde edilen ve sürdürülen iktidar değil, asıl olarak zor kullanmaksızın elde edilebilen tahakküm edebilme konumudur. Ege-

men grup (ya da sınıf), öteki grupların rızasıyla elde eder bu iktidarı. Burada kilit kavram "rıza"dır ve Gramsci'nin önemle üzerinde durduğu nokta bu rızanın nasıl yeniden ve yeniden üretilebildiğidir.

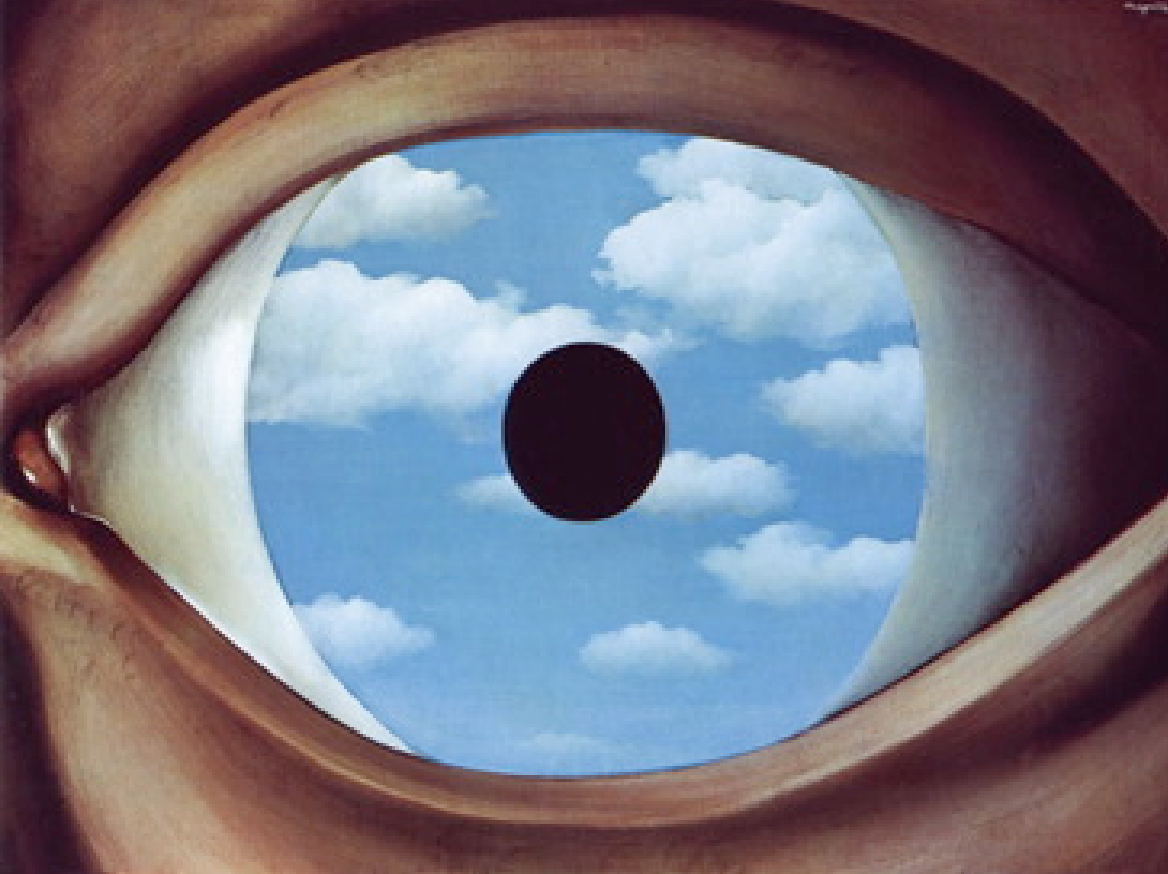
Gramsci, rızanın sözkonusu olmasını bir takım araçlarla açıklamaya gider ve bu araçları "hegemonik aygıtlar" olarak adlandırır. Eğitim, aile, din, kültür pratikleri vs. bu aygıtların unsurlarıdır. Bu aygıtlar sayesinde ki, egemen güçler kendi ideolojilerini genel geçer bir kabul edilmiş haline getirirler. Belli bir zamanda belirli bir ideoloji egemen olarak genel geçer ve doğal bir söylem haline gelir. Bu söylem egemenliğiyle elde edilen güç ya da iktidar konumu hegemonya'dır.

Kaynakça:

- Chasseguet-Smirgel, J, (2004), Ben İdeali, Metis Yayınları, İstanbul
 Debord, G, (2006), Gösteri Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
 Bottomore, T, (2005), Marksist Düşünce Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul
 Harvey, D, (2003), Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul
 Zeytinoğlu, E, (2003), Sanatın Suç Ortakları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul
 Yardımcı, S, (2005), Küreselleşen İstanbul'da Bienal Kentsel Değişim ve Festivalizm, İletişim Yayınları, İstanbul

Efe Korkut Kurt*

efekurt@alumni.bilkent.edu.tr - exfx@hotmail.com

René Magritte "Faux Miroir" (Hatalı Ayna) - 1928